

CEZA SİYASETİNDE SEÇENEK YAPTIRIMLARIN RASYONELLİĞİ

Mustafa Tören YÜCEL*

Kriminoloji Bilinci

Durkheim'in "*Hukukî Gelişim Teorisi*" ne göre, toplumlar karmaşık yapılı modern tiplere doğru geliştikçe, hukuk sistemlerindeki cezalandırıcı kuralların, tüm kurallara oranı azalmakta, buna karşılık iade edici/tazmini nitelikteki hukuk kurallarının tüm kurallara oranı ise gittikçe büyümektedir. Bu kurama karşın bazı ülkelerdeki görüntü halen 150 yıl öncesi anlayışını sergiler niteliktedir. Bu durum belli ölçüde rasyonel akıl ile duygusal zekanın aynı derecede gelişme göstermemesi sonucu belirlemekte ise de, konumuz açısından, kriminoloji/penoloji konularındaki okur yazarlığın derecesi ve yaygınlığının etkili olduğu belirtilebilir. Bunu özellikle Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde kriminoloji dersi alan öğrencilerimin farkındalık ve duyarlılığında gözledim. Kuşkusuz, insanın duygularının sesini hiç dinlememesini beklemek, insandan fıtratını terk etmesini istemek de olsa, ortak kararlar alınması gereken konularda ise ortak veri tabanından hareket etmek zorunluluğu vardır. Bu anlamda suç ve ceza konusundaki duygular ortak değildir. Benzer olaylarda dahi toplumların değişik duygularla davranabildiğini dünya penolojik profiline bakıldığında saptamak kolaydır. Ortak payda ise, yalnızca ve yalnızca kriminolojik araştırmaların sergilediği ortak akıldır. Bu payda ise kuralları, sistematığı, metodolojisi ortak tayin edilmiş araştırmalarda, rasyonel akıl kullanarak geliştirilmektedir. Şimdi sizlerle gelişen ortak akıl bulgularını mesleki gözlemlerim ışığında paylaşmak istiyorum.

* Doç. Dr., Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Sosyoloji Anabilim Dalı başkanı.

Hapis Cezası

Hapis cezası etkinlik ölçüsü olarak, toplam cezaevi nüfusundaki yüksek hükümlü oranı, özellikle aynı ceza siyasetini uzun yıllar takip eden ülkelerde az suç işlenmesi şeklinde beklenebilir. Bu konuda geçerli testler yapılamazsa da, korelasyonun, kriminolojik görüntünün beklenen yönde olmadığı, suç ve ceza olgusunun ayrı dinamikleri olduğu görülmektedir. Öte yandan, mevcut korelasyonun, cezaevi nüfus oranı düşük ülkelerin daha sert bir ceza siyaseti uygulayan ülkelere daha az oranda suç işlendiğine işaret ettiği de açıkça saptanmamıştır. Bunun en belirgin örneğine Finlandiya'da tanık olunmuştur. Ülkede işlenen suçların artış göstermesine karşılık cezaevi nüfus oranı azalmaktadır. 100.000 nüfustaki mahpus sayısı Finlandiya'da 60'dır. Japonya'da ki oran da aynı düzeydedir(62).

Ülkeler cezaevi nüfusundaki farklılıkta temel parametre, para cezası ile seçenek yaptırımlara başvurulması oranı ötesinde, hükmedilen hapis cezalarında çekilen ortalama hapis cezası süresidir. Bu bağlamda negatif göstergeler sergileyen ülkeler arasında(2004/2005 yıllarında ABD 726, Rusya 550, Doğu Avrupa 182, Batı Avrupa 109, İskandinavya 72) ülkemiz de(2008 yılında 135)¹ yer almaktadır. 5275 sayılı yeni CGTİK ile şartlı salıverilmesi için çekilmesi gereken süre 1/2'den 2/3'e yükseltilmiş (CGTİK m. 107) ve çalışmayı motive etmek üzere açık cezaevlerinde bulunan hükümlülere özgü her ay için altı günlük indirim de kaldırılmış bulunmaktadır.²

¹ Bu sayılar 100.000 genel nüfustaki mahpus sayısını göstermektedir. Ayrıca bkz. <http://www.prisonstudies.org/>
Türkiye'de yıllar itibariyle 100.000 nüfustaki mahpus sayısı

1992	31,582	(54)
1995	49,895	(82)
1998	64,907	(102)
2001	61,336	(89)
2004	71,148	(100)
2007	85,865	(122)
2008	95.551	(135)

² Bu yaklaşım sonucu cezaevleri inşası ve yönetimi için ayrılan bütçe, eğitime ayrılan bütçe ile karşılaştırıldığında artış oranının yükselmesi kaçınılmaz olacaktır. Aynı türde siyasetin yer aldığı ABD California eyaletinde 1985 ve 2000 yılları arasında cezaevlerine ayrılan bütçe, yüksek öğrenime ayrılan %24 oranındaki bütçeye karşılaştırıldığında % 166 oranında artış göstermiştir. <http://www.justicepolicy.com>

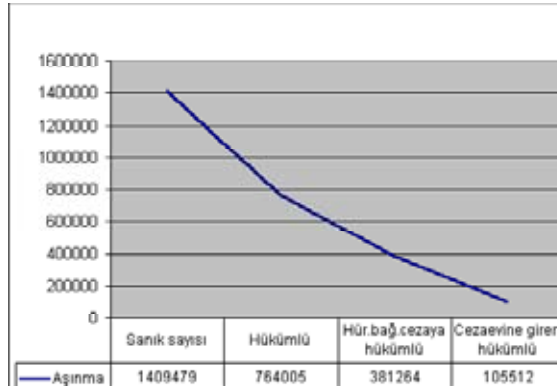
Yakalanan suçluların hapsedilmesiyle suç kontrolü ve kamusal güvenliğin sağlanabileceği bir mit veya illüzyon olma ötesinde oldukça da pahalı bir siyasettir. Etkili suç önleme yalnızca ceza hukuku ve siyaseti ile sınırlı olmayıp; sosyal/durumsal tedbir ve stratejilerle yaklaşımı ön görmektedir.³ Bu konuda en geçerli slogan “*iyi derecedeki sosyal kalkınma siyaseti, en iyi ceza siyasetidir*” önermesinde saklı bulunmaktadır.

Bu yaklaşımın ne derece akılcı olduğu salt istatistik verilerine baktığımızda görülecektir. Suç aritmetiğindeki karanlıklıkta kalan suçlar sayısı (*dark number*) ötesinde yakalanan sanıklara özgü aşağıdaki erime ve aşınma olgusu klasik suçlulukla mücadele amaçlarının ne derece yetersiz olduğunu aşağıdaki tablo kanıtlamaktadır. Ceza siyasetindeki klasik amaçlar artık şu ikili amaçla ikame edilmelidir:

1. Suç ve suç kontrolü bedeli ile zararlı etkilerinin olabildiğince azaltılması(*minimuma indirilmesi amacı*); ve

2. Bu bedellerin sosyal adalet gereği suçlu, toplum ve mağdur arasında adil bir biçimde dağıtılmasıdır(*adil dağıtım amacı*).

Sanık/hükümlü sayısına göre aşınma eğrisi (2000):

org/article.php?id=3

Amerika, şimdilerde nerede yanlış yaptığını sorgularken ülkemizde *Cezaların İnfazı Hakkındaki kanunla* (1965) getirilen reformist yaklaşım ruhu terk edilerek 1950'li yıllarda benimsenmiş cezaların ağırlaştırılması siyasetin yeniden benimsenmesi penolojik gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bkz. G. Jahic. “Ceza Adaleti Sistemini Kullanarak Suçu Önlerken Adaleti Sağlamak”, *Hukuk ve Adalet*, Yıl 2, Sayı 5 (Nisan 2005) s.167-175.

³ Bkz. M. T. Yücel, *Kriminoloji*, Ank. 2008.

	%
Mahkum olan sanık/Toplam sanık:	54
Hapis cezasına hükümlü/Toplam Hükümlü:	50
Cezaevine giren hükümlü/Toplam sanık:	7.4
Cezaevine giren hükümlü/Toplam hükümlü:	13.8

Artan cezaevi nüfusu karşısında genel bütçeden kaynak artırımı çok zor olacağı gibi kamu güvenliği açısından hürriyeti bağlayıcı cezaya fazlaca başvurulmasının gerçekten gerekli olup olmadığı üzerinde ciddi olarak durulmalıdır. Tarihsel penolojik bulgular, bunun gerekli olmadığına işaret etmektedir. Hükümet artık ülkedeki mevcut kaynakların önemli bir kısmını (daha etkili seçenek yaptırımların var olduğu ceza siyasetinde) salt hapis cezası için kullanmaya devam edemeyeceğini açıkça dile getirmelidir. Yalnız bu siyasetin *de jure* benimsenmesi yeterli olmayıp; hukuk sosyoloji gerçeklerinden boşluk (*gap*) teorisi⁴ bağlamında ülke genelinde *de facto* standart bir uygulamaya kavuşturulması sağlanmalıdır.

Gelecekte rasyonel bir ceza siyaset uygulaması için hürriyeti bağlayıcı cezaya ancak şu dört halde başvurulmalıdır:

1. Suçlunun yeterince tehlikeli olması nedeniyle hürriyeti bağlayıcı cezanın halkın korunması için gerekli olması,
2. Suçun ciddiyet göstergesine yalnızca uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza ile vurgu yapılabileceği,
3. Ciddi beyaz yakalı suç örneğinde olduğu gibi suçun ciddiyetini vurgulamak üzere diğer yaptırımlar yanında hürriyeti bağlayıcı cezaya da ihtiyaç duyulması, ve
4. Nihayet suçun kendisi hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektirmekte ise de, suçlunun diğer yaptırımlara riayet etmemesi nedeniyle gerekli olması halidir.

Bu ölçütler bağlamında, suçun ciddiyeti, kişinin suçtaki sorumluluk derecesi veya önceki sabıkası koşulsuz hapis cezasını gerektirmediğinde, erteleme, para cezası ve kısa süreli cezaya seçenek yaptırımlar devreye girmelidir. Bu konuda geliştirilecek ilkeler ve ölçütlerle yaptırımlar

⁴ Bkz. M. T. Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, Ank. 2008.

rımlara özgü tutarlılık sağlanmalı; mağdur odaklı bir yaklaşımla zararın giderilmesi için “giderici adalet” bilinci artırılmalıdır.

Ceza Yaptırımlarında Farklılık

Hukukun uygulamasında oldukça farklılıklara tanık olunmaktadır. Bu farklılık gerçeklik yargısında olduğu kadar değer yargısında da olmaktadır.⁵ Bu farklılığın en belirgin olanına hükmedilen yaptırımlarda tanık olunmaktadır. Gerçekte, bu farklılıkları girdideki (suçun ciddiyeti, işleniş biçimi ve suçlunun karakteristikleri değişkenlerle açıklamak mümkün değildir (TCK m. 61). Tüm araştırma sonuçlarına karşın uygulamacıların savunması ise, her dava veya suçlunun özel olduğu ve niceliksel araştırmanın bu özneliği asla ölçemeyeceği şeklindedir.

Araştırmaların çoğu, hâkimlerin aynı uyarıcı materyal karşısında ekseriya farklı kararlar verdiğini göstermiş; burada kişinin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda ceza yaptırımlarındaki farklılık daha da çarpıcı bir görüntü sergilemektedir.

Ceza yaptırımları uygulaması ile hükmedilen hürriyeti bağlayıcı ceza süresi bakımından ülkeler arasında farklılıklar olduğu gibi aynı ülkedeki mahkemeler arasında da farklılıklara tanık olunmaktadır. Bu tür ülke içi karşılaştırmalar Kanada, Avustralya, ABD, İngiltere ile Türkiye için yapılmış olup; İngiltere’de otuz sulh ceza mahkemesini kapsayan çalışmada; bir mahkemenin, önüne gelen suçluların % 46’sını para cezasına mahkum ettiği, diğerinde para cezası uygulamasının % 76’ya ulaştığı; hürriyeti bağlayıcı ceza uygulamasında ise, mahkeme-

⁵ Satranç oyunu, yaz tatili planı veya bir resmin veya müzik parçasının tasarımı sorun çözme (ve kuşkusuz bilgi işleme) biçimleri olduğu gibi ceza davalarında hüküm verilmesi de sorun çözme olarak yorumlanabilir. Satranç oyunu gibi sorunlarda, kişi çözümün doğru olup olmadığını genellikle bilebilirse de, bu yargı ceza mahkemesi kararları için geçerli değildir. Kişi ancak oldukça sınırlı sayıdaki davalara ilişkin çözümün doğruluğundan emin olabilir: Kural olarak, adli sorun çözümleyicisi için verdiği kararın doğruluğunu test için başvurabileceği tartışmasız bir ölçüt yoktur. Bu doğrultuda çeşitli sorun türleri iki kategoride toplanabilir (Sorun çözme ve bilgi işleme teorisi):

İyi tanımlanmış sorunlar: Bunlar, doğru çözümleri sorun çözümleyici tarafından kesinlikle test edilebilecek sorunlardır.

Açık sorunlar: Bunlar, test için nesnel ölçütlerinin olmadığı sorunlar olduğundan sorun çözümleyici, çözümün doğru olduğunu saptayamaz.

ler arasındaki değişimin % 3 ile % 19 arasında olduğu saptanmıştır. Ne var ki, anılan mahkemelerde yıllar itibariyle bir değişime tanık olunmamıştır.

Türkiye’de ceza uygulaması bakımından mahkemeler arasında görülen farklılığa ise, özellikle hapis cezasına seçenek yaptırımların uygulanmasında tanık olunmuştur. Nitekim 31/12/1986 tarihinde yapılan bir saptamaya göre, Türkiye genelinde bu oran % 9 iken, Ağır Ceza Merkezleri arasında bu yüzdenin (0)’dan (38)’e kadar değiştiği görülmüştür.

Bu değişimde Ağır Ceza Merkezlerinden % 73’ü Türkiye ortalaması altında kalırken (Bergama, Ceyhan, Dinar, Karaman, Sandıklı, Siverek ve Zile’de (0) iken) % 27’si ise ortalamanın üstünde bir görünüm (en fazla yüzde gösteren merkezlerden, 6 aydan az cezaya hükümlü yüzdesinin 30’dan fazla olduğu Bakırköy, Boğazlayan ve Kartal) sergilemektedir.

Bu farklılık yalnızca seçenek yaptırımlara özgü olmayıp, tüm diğer yaptırımlar için de geçerli olmaktadır. Nitekim, 1993 yılına ait seçilmiş metropol adliyeleri ceza mahkemelerince verilen mahkumiyet kararlarındaki yaptırımların oransal dağılım tablosu, bu görünümü destekler niteliktedir. Şöyle ki;

ADLİYE	Hapis	Para	Hapis & Para	Erteleme	Diğer
İSTANBUL	52.0	33.1	4.4	7.5	3.0
İZMİR	50.9	33.7	3.1	8.5	3.8
KONYA	45.5	26.6	10.8	14.8	2.3
BURSA	43.4	34.4	4.7	13.9	3.6
ANKARA	39.1	40.1	4.5	14.4	1.9
SAMSUN	31.7	45.8	8.3	12.4	1.8
ADANA	25.5	33.3	24.5	14.9	1.8
TRABZON	20.7	39.3	4.6	25.2	10.2
ERZURUM	20.0	57.7	5.0	13.3	4.0
DIYARBAKIR	17.8	50.8	7.8	14.7	8.8
TÜRKİYE	32.6	38.6	6.5	16.7	5.6

TCK’nın ihlali bağlamında; yoğunluk gösteren tipik suç maddelerine göre mahkum olanların, (1993 yılı itibariyle) ağır ceza merkezlerindeki ortalama hürriyeti bağlayıcı ceza miktarı (yıl) dağılımı (*farklılıkları*) ise aşağıda verildiği gibidir.

TCK	Adana	Ankara	Erzurum	İstanbul	İzmir	Konya	Samsun	Sivas	Trabzon
202	2.4	2.6	2.4	1.9	2.8	2.3	2.9	2.1	2.7
227	3.0	3.1	2.3	2.6	2.8	3.1	3.9	2.5	3.1
342	2.4	2.5	2.3	2.5	2.5	2.4	2.4	2.6	2.4
345	0.7	1.3	0.8	1.4	1.3	1.6	1.6	1.0	1.5
403	8.4	10.1	11.4	10.0	8.6	10.8	10.3	10.5	9.3
404	3.8	4.6	2.5	3.9	3.8	3.9	3.3	3.8	3.4
414	6.6	8.9	7.1	8.0	7.0	7.5	7.5	7.6	8.3
416	2.6	4.1	4.8	4.7	4.1	3.7	5.3	5.2	3.3
418	4.2	5.8	7.2	7.3	6.1	6.8	6.9	7.1	5.8
448	16.0	15.6	15.4	14.7	14.6	15.3	15.8	15.7	15.9
449	18.6	19.3	20.6	17.9	17.8	19.0	19.1	17.5	20.6
450	24.9	24.9	20.0	23.0	25.5	22.4	24.3	24.7	24.1
456	2.1	1.9	2.6	1.9	2.8	1.8	1.9	2.1	1.7
491	0.9	1.0	1.2	0.9	1.1	0.9	1.0	1.0	0.7
492	1.6	1.6	1.0	1.5	1.8	1.3	1.8	1.5	1.1
493	1.9	2.1	2.0	2.1	2.3	2.1	1.7	1.9	1.7
497	13.6	14.5	17.2	15.7	14.0	13.1	14.4	13.9	13.5

Adaletsizliğin en yoğun hissedildiği cezaevi ortamında hükümlüler açısından ceza yaptırımlarındaki farklılıkların, “*adalette kara perdeler var*” düşüncesine kapılmalarını önlemek üzere cezalarda gereksiz farklılıklardan kaçınılması; cezaların saptanmasında ilkesel bir tutarlılık benimsendiği mesajının hükümlülere verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla hâkimler için seminerler düzenlenmelidir.

Giderici Adalet

Yeni Türk Ceza Siyasetinde ve genelde yaptırım modelinde “*giderici adalet*” gerçekçi bir paradigma olarak belirmektedir. Bu yaklaşım Türk Ceza sistemine yabancı olmayıp, *Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanunda* (1965) yer alan kısa süreli hapis cezasına seçenек bir tedbir olarak (*aynen iade veya tazmin*) sisteme girmiş ve yeni TCK ile korunmuş bulunmaktadır. Bu koşul hapis cezasının ertelenmesi için de getirilmiş bulunmakta; gerektiğinde hapis ile erteleme birlikte uygulanmaktadır (TCK m. 51/2). Giderici adalet yaklaşımının geleneksel yaptırım sistemine göre başlıca avantajları şunlardır:

1. Suç mağdurlarına el uzatılması-yardım sağlanması;
2. Tazminat elde edebilme olanağının mağdurların suçlu ihtar etmeye ve mahkeme huzuruna çıkmaya cesaretlendirmesi;
3. Tazminat keyfiyetinin, suçlunun kendisine bir şey yapılması yerine onun bir şeyler yaparak iyileştirilmesine katkı yapabileceği;
4. Bütçe giderlerinde önemli ölçüde tasarruf sağlanacağı; ve

5. Suçun kazançlı bir iş olmaktan çıkartılabileceğidir.

İşte aynen iade/tazminat etrafında şekillenen bu sistemin en büyük avantajı, hiç kuşkusuz, mağdurlarca ceza adalet sistemine sağlanacak “destek” olacaktır.

Çoğu mağdurların ceza adaleti (hürriyeti bağlayıcı ceza veya para cezası) yerine giderici adaleti tercih ettiklerine dair fazlaca kanıt vardır. Mağdur için önemli olan çalınan malın iadesi, kırılan camın değiştirilmesi, hasar gören arabasının tamiri ve genelde zararının giderilmesidir. Bu beklenti oldukça gerçekçidir. Öte yandan, ailevi veya kişisel ilişkiler içinde bulunan insanlar arasında işlenen şiddet suçlarına bakıldığında cezai adaletin devreye girmesi sonucu sosyal ve aile bağları kopmakta ve tarafların uzlaşma şansı azalmakta/yok olmaktadır. Bu süreçte fail ve mağdur arasında beliren kutuplaşma ve oluşan taraftarlarla nefret ve düşmanlığın körüklendiğine tanık olunmaktadır. Bu sosyolojik gerçek bile tek başına anlaşmazlıkları çözümleyici mekanizmanın ileride vuku bulacak şiddeti önlemek açısından ne derece önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Geleneksel ceza modelinde zarara zararlar, acıya acıyla yanıt verilmekte (*lex talionis*); suçlunun ıstırapı arttıkça mağdurun ıstırapının azalacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım mantığı ile “göze göz dünyayı kör yapmış” (Ghandi); zarara zararlar verilen yanıt toplumdaki zararı katlamış; mağdur (kul) hakkı teslim edilmemiştir. Bu sistemde suç mağdurlarının menfaati/en belirgin ihtiyaçları göz ardı edilmekte; ceza hükmü mağdurun mağduriyetini belgeleyen resmi bir belge olmak dışında fazlaca bir anlam taşımamaktadır. Sistem “mağdura ne olacağı” yerine “faile ne olacağına” odaklandığında ceza hükmü ile mağdur eski bütünlüğüne kavuşamamaktadır.

Öte yandan, mağdurları yankıladığını iddia edenler, mağdurların ancak en ağır cezaların uygulanması ile tatmin olabileceklerini dile getirmekte iseler de, bu genelleme çoğu mağdurlar için geçerli değildir. Yukarıda değinildiği üzere, iyileşme, iade, tazminat ve gelecekte mağdur olmayacağından emin olma çoğu suç mağdurları için temel amaçlardandır. İşte sosyal müdahalenin ana amacının toplumsal huzuru sağlamak, zararı gidermek, yaraları sarmak ve yeni suçların işlenmesini önlemek ise, ceza sisteminin başarısız olduğu yerde uzlaşma, iade ve tazminata dayalı “onarıcı sistem”i ile diğer seçenek tedbirlerin nasıl ve neden başarılı olacağını anlamak daha kolay olmaktadır.

Muhafazakar/Liberal Yaklaşım

Kuşkusuz, fikirler ve genel değer kavramları formasyonumuz ve kuralların uygulanmasının başlıca kaynaklarıdır. Bu bağlamda, sosyal bir organizasyonun belirli özellikleri yaşamın belirli koşulları altında “*adil*” izlenimini verirken, başka koşullarda “*adaletsizlik duygusu*” yaratmaktadır. Bu konuda hâkimlerin otoriter/ konformist yaklaşımı ile liberal tutum ve davranışlarının etkili olduğu hipotezi araştırma ile test edilmeğe değerdir. Anılan ayrımcı (*differential*) tutum denetimli serbesti görevlileri içinde söz konusu olabilecektir. Olası bu tutumlara karşı hâkimlerin kürsü davranışları bir psikolog eşliğinde gözlenmeli ve analiz edilmelidir. Öte yandan, kadın hâkimlerin yaklaşımları da araştırmaya değer görülmeli; seçenek yaptırımlara hükmetme konusunda etkileri etüt edilmelidir. Bu araştırma bulgularına göre hâkimlerin tutum değiştirmesi ve değiştirmeyenlerin de hukuk hâkimliğinde görevlendirilmesi sağlık verilebilir. Hiç kuşkusuz, algı ve tutum araştırmaları vazgeçilmeyecek enstrümanlardır. Bu tür araştırmalara ek olarak düzenlenecek farkındalık/ bilinçlenme toplantıları da değişim ve standart uygulamaya doğru yönelme açısından önemlidir.

Hapis Cezası ve Kriminolojik Gerçekler

Ceza tipik bir eyleme yönelik iken; cezalandırma tekniği bir yaşama yöneliktir. Bu doğrultuda, suçlunun “*yaşam hikayesinin*” bilinmesi ve düzeltilme işleminin “*yaşam tekniği*”ne (*dinamik değişkenlere*) yöneltilmesi hedeflenmelidir. İşte bu bağlamda denetimli serbesti (*probation*) görevlileri önemli bir rol üstlenmektedirler.

Suçluların tretmanı üzerine yapılan analizlerin vurguladığı üzere, suçlulara yönelik toplum odaklı tretman yöntemleri iyi sonuç verirken, negatif, soyutlayıcı ve özellikle kurumsal(cezaevi) nitelikli yöntemler kötü sonuç vermektedir. Bu önermenin açılımı bağlamında aşağıdaki parametrelerin ağırlıklı niteliği göz önüne alınmalıdır:

- Suçun işlenmesinde etkili olan faktörlere odaklanması;
- Pragmatik bir yaklaşımla, arzulanan ve elde edilebilir sonuçlara yönelmesi-iş/ meslek edindirmenin tretman sürecinde özel bir önemi olduğunun bilinmesi;
- Açık uçlu psikolojik dinamikleri etkileme arayışlarından kaçınarak suçluların “*algılama ve davranışları*” üzerine yoğunlaşmalı;

- Tretman çalışmalarının elverdiğince toplumda yer almasına özen gösterilmesi;
- Kurumsal çalışmaların daha az başarılı olduğunun unutulmaması;
- Kişisel yeteneklerin geliştirilmesi üzerinde önemle durulması;
- Yürütülen çalışmaların esnek ve *multi-model* referanslı olması; diğer bir anlatımla, tüm yumurtaların aynı sepete konulmaması;
- Suçlulara yapılacak müdahalenin kapsam ve yoğunluğunun suçlunun sergilediği risk/tehlikelilik derecesine göre ilişkilendirilmesi ve tretman programının bir kısmı olarak “yapılanların” dikkatlice izlenerek değerlendirilmesidir.

Bu açıklamalar sonrası hapis cezası dışındaki gün para cezası ile diğer seçenek yaptırımlar uygulama oranında artışın ne derece gerekli olduğunu sergilemek üzere ceza siyaseti *de jure* benzerlik gösteren Almanya ile Türkiye’ye ait istatistik verilerine aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir. Bu tablolardan Türkiye’deki mahpus sayısına bakıldığında 2004-2008 yıllarında her kategorideki cezaevi nüfusu bakımından artışa tanık olunduğu; cezaevlerindeki tutuklu oranının Almanya’ya (%19.7) göre oldukça yüksek olduğu (beş yıllık ortalaması % 45.8); tutuklama konusunda “*adli kontrolün*” yeterli bir uygulamaya kavuşmadığı; zorunlu bir kötülük olarak tutuklamaya fazlaca başvurulma geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir.

31 Aralık İtibariyle Cezaevleri Nüfusu (2004-2008)

Yıl	Tutuklu %	Hükmen Tutuklu %	Hükümlü %	Toplam	Değişim
2004	27.565(47.5)	4.355 (7.5)	26.010(45.0)	57.930	100
2005	26.425(47.3)	4.587(8.2)	24.858(44.5)	55.870	96
2006	34.412(49.0)	9.529(13.5)	26.336(37.5)	70.277	121
2007	38.028(42.0)	15.201(16.7)	37.608(41.3)	90.837	157
2008*	40.832(43.2)	15.988(17.0)	37.584(39.8)	94.409	163

* 31 Mart

Ceza yaptırımları bakımından Almanya (%6) ile mukayese edildiğinde hapis ceza oranının yüksek iken, seçenek yaptırıma ait değerlerin oldukça düşük olduğu aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Yıllar İtibariyle Hükmedilen Ceza Yaptırımları Dağılımı 2004-2007

Yıl	Hapis %	Para Cezası %	Hapis-Para Cezası %	Erteleme	Diğer Tedbirler
2004	30.3	30.8	4.7	25.4	8.8
2005	20.7	35.5	5.7	25.9	12.3
2006	36.3	32.2	6.7	9.3	15.5
2007	41.6	27.9	6.1	10.8	13.6

Türkiye’de hapis cezası oranının yüksek olmasında, sayısı son yıllarda artış gösteren (% 15 oranında) icra cezaları etkili olmaktadır.

Hapis cezasının ertelenmesi bakımından Almanya’da, 1970’ten başlayarak büyük oranda artış göstermiş ve aşağıdaki tabloda 2003 yılında tüm hapislerin 2/3’ünü; *gün para ceza*⁶ uygulaması da % 80’i bulmuştur.

Gün para	% 79.9
Hapis	% 6.2
Erteleme	%13.9

Almanya’da Toplam Cezaevi Nüfusu (2004)

Tutuklu %	Hükümlü %	Genç Hükümlü %	Diğerleri %
15999(19.7)	54.960(67.7)	7023 (8.7)	3184 (3.9)

⁶ 1921 yılında Finlandiya’da kabul edilen gün para cezasında gün sayısı suçun ciddiyetine, gün para miktarı ise suçlunun mali durumuna göre belirlenmektedir (TCK m.52).

Almanya’da hüküm giyenlerden yalnızca % 1.7’si (34.414) daha önce tutuklu kalmışlar.

Tutuklama siyaset ve uygulaması, suçun ciddiyet göstermesi, kaçma riski ve kanıtların karartılması/manipule edilmesi/tanıkları etkileme riski yanında cinsel sapıklara özgü tekerrür riski olduğunda başvurulacak zorunlu bir kötülük iken; bu ölçütlerin göz ardı edilmesi tutukluluk enflasyonuna neden olmakta; Türkiye’de tutuklu sayısı toplam cezaevi nüfusunun yarısını bulmaktadır. İşte cezaevi nüfus enflasyonu konusunda tutuklama sayısı kadar süresinin de aynı derece etkili olduğu belirtilebilir. Almanya’da (2003) tutukluk süresi dağılımına bakıldığında ise, bu sürelerin Türkiye’ye göre kısa, % 80’ninin 6 aya kadar tutuklu olduğu; % 15.3’ünün 6 - 12 ay arasında ve % 4.4’ünün ise bir yıldan fazla tutuklu kaldığı görülmektedir.

1 aya	%31.7
1-3 ay	%24.3
3-6 ay	%24.3
6-12 ay	%15.3
1 yıl+	%4.4

Öte yandan Almanya’da hükmedilen hapis cezası süresi dağılımı ise oldukça ekonomik bir boyut sergilemekte; cezaların daha yumuşak olduğu belirmektedir. Bu tablolar yeni TCK’ya egemen olan cezaların ağırlaştırılması siyasetinin ne kadar kriminolojik gerçeklerle bağdaşmadığını kanıtlamağa yeter niteliktedir.

Almanya’da Hükmedilen Hapis Cezasında Süre Dağılımı (2003)

12 aya	%77.6
1-2 yıl	% 15
2 yıl+	% 6
5yıl+	%1.3
Müebbet	% 0.1

Almanya’da Hapis/Erteleme Cezalarının Dağılımı (2003)

Süre	Erteleme	Hapis
6 aya	%75.9	% 24.1
6-12 ay	% 76.1	% 23.9
1-2 yıl	% 68.8	% 31.2
2-5 yıl		8118
5-15 yıl		1663
Müebbet		80

Seçenek Yaptırımlar ve Ceza Ekonomisi

Seçenek yaptırımlar (TCK m. 50) ne fazlaca girift ve ne de fazlaca pahalı teknikler değildir. Bu yaptırımlar uygun suçlular için topluma, mağdura ve suçluya daha iyi hizmet etmek ve cezaevinden daha ekonomik olmaktadır. Bu yaklaşım, oyun kuramı (*game theory*) bağlamında “işbirliği mümkün oyunlar” türündendir.

Seçenek yaptırımlar açısından suçluların istekli olup olmadıkları psikolojik olarak nasıl algıladıkları önemlidir.⁷ Kuşkusuz, şiddet derecesine göre sıralamada erteleme, gün para cezası, seçenek yaptırımlar (denetimli serbesti) yer almaktadır. Bazı ülkeler verilerine göre, bu seçenekler ve programların %20 ile % 60 arasında mükerrirlik oranında bir azalma sağladığı belirtilmektedir. Almanya’da Aşağı Saksonya Kriminoloji Enstitüsü araştırma bulgularına göre, 100.000 nüfustaki mükerrirlik, hapis cezasının norm uygulama olduğu yörelerde % 7 artış gösterirken; seçenek yaptırımlara odaklanan yörelerde % 13’lük bir azalmaya tanık olunmuştur. Kuşkusuz, bu sonuçta iş ve eğitsel faaliyetlerdeki artışın etkili olduğu görülmektedir. Cezaevlerinde de bu olanakların sağlanmasına karşılık salıverilen hükümlülerin iş bulabilme olanakları negatif olarak etkilenmektedir.

Seçenek yaptırımların da sihirli bir değnek olmadığı bilinmelidir. Bunları sihirli yapacak denetim görevlilerin tutumları ile iletişim yetenekleridir. Bu görevlilerin, suçluların ıslah olacaklarına dair inanç-

⁷ M.T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ank. 2007.

ları ile örneklerin özellikle uyuşturucu kullananlar için sergilenmesi önemli birer parametredir.

Bu doğrultuda 5402 sayılı *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu* (2005) uygulaması için bedel-yarar analizi projelendirilmelidir. Bazı ülkeler ceza sistemlerinde 100 yıllık bir uygulamaya sahip olan ve kaynak sorunu nedeniyle yetersizliğine değinilen bu kurumun (*probation* ve *parole*) ülkemizde etkin bir uygulamaya kavuşturulması (Yönetmelikteki standartlara uyarlı pratikler geliştirilmesi) üzerinde önemle durulmalıdır.

Medya ve Halkla İlişkiler

Denetimli serbesti hizmeti boşlukta değil; toplum içinde toplum için hizmet vermektedir.⁸ Bu hizmet ceza adalet sisteminin çeşitli evrelerinde özgürlük ortamında yer aldığından halk katında hizmetin anlam ve işlevi hakkında farkındalık/inandırıcılık yaratılması ve bu konuda aktivist bir yaklaşım sergilenmesi ön görülmelidir.

Ceza siyaseti bağlamında medyanın gücü de küçümsenmemelidir. Medya gerçekleri, hakikatleri ve yanlışları rapor etmektedir. Halk, suççu da içeren çoğu şeyler hakkında medya kanalıyla fikir/bilgi sahibi olmaktadır. Bu nedenle, halkın farkındalığı, olumsuz tutum ve davranışlarına karşı en etkili antidottur. Halk, siyaset ve uygulamanın *legallitesi* hakkında bilgilendirilmeli; halka gazete eki olarak bilgilendirme broşürleri verilmelidir.

Halkın tepkisine duyarlık içinde ceza siyaseti değiştirildiğinde daha adil bir uygulama sağlanacağı düşüncesine kapanılmamalı; mevcut bir sistemi yanlış bilgilenmeye dayalı gelişen kamuoyunu tatmin için değiştirmenin hatalı olacağı bilinmelidir. Bunun yerine aktivist bir yaklaşımla halk devamlı bilgilendirilmeli; yerel/ulusal medya mensupları ile sık sık yuvarlak masa toplantıları yapılmalıdır. Ancak bu sayede, kriminolojik okur yazarlık⁹ giderilebilir.

⁸ Japonya'da 50.000'i gönüllü ve 1100'i resmi denetimli serbesti görevlileri yıllık 60.000 kişiyle ilgilenmektedirler.

⁹ M. T. Yücel, *Kriminoloji*, Ank. 2008; *Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi*, TBB, Ank. 2007.

Araştırma ve Değerlendirme

Tüm projelerde olduğu gibi seçenek yaptırımlara özgü araştırma ve değerlemelerin yapılması planlanmalıdır. Buna özgü değerlendirme için temel ilkeleri içeren *Avrupa Kuralları* vardır (Toplumsal yaptırımlar ve tedbirler üzerine Avrupa Kuralları 1992).¹⁰ Bu kurallardan bazılarını aşağıda değinilmektedir.

89. Kural: *Toplumsal yaptırımlar ve tedbirler üzerine araştırma teşvik edilecektir. Bunlar muntazam olarak değerlendirilmelidir.*

90. Kural: *toplumsal yaptırımlar ve tedbirlerin değerlendirilmesi bağlamında aşağıdaki parametreler bakımından nesnel olarak beklentilerinin ne ölçüde karşılandığının belirlenmesini ön görmektedir:*

Yasa koyucu, adli eyleycilerin ve denetimli serbesti görevlilerin seçenek yaptırımlardan beklediği amaçların ne ölçüde karşılandığı;

Cezaevi hükümlü oranında azalmaya katkısının ne derece olduğu;

Kişinin suça ilişkin dinamik değişkenler bağlamında gereksinmelerinin ne ölçüde karşılandığı;

Yapılan harcamanın ne derece yararlı olduğu; ve

Toplumda işlenen suçların azalmasına katkısının ne olduğudur.

Bu doğrultuda ceza sistemine giren her yeni seçenek yaptırım için değerlendirme projesi ön görülmelidir. Ne var ki, evrensel nitelikli bu temel ilke ekseriya takip edilmemektedir. Bu yaklaşım, değerlendirme için harcanacak kuruluşları düşünmenin ilerde liralara kaybı doğuracağı bilincinden yoksunluğun ürünüdür. Bundan da en çok ceza siyaseti ile ceza uygulaması zarar görmektedir. Ceza sisteminde yeni yaptırımlar uygulamaya konulduğunda yapılacak değerlendirme bütçesi anılan program için ön görülen bütçenin en azından % 10 olması gerektiği bilinmelidir. Abartılı görünen bu oran sağlanamadığında da mütevazı ölçütlerde bütçe harcamasıyla değerlendirme çalışmalarının kaçınılmaz olduğu bilinmelidir. Bu konuda Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığına önemli görevler düştüğü bilinmelidir.

¹⁰ Ayrıca bkz. *United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures* (Tokyo Kuralları) -45/100 sayılı Genel Kurul Kararı.

Bu türden bir değerlendirmede sorulacak sorular şöyledir:

Seçenek yaptırımla hangi suçluları etkileyebilmektedir?

Seçenek yaptırımlar dışındaki bir yaptırımla kimi etkileyebilmektedir?

Yaptırım nasıl kişileştirilmektedir?

Yaptırım hakkında toplumdaki genel kanı nedir?

İlgili kişilerden karar alıcılar, uzmanlar ve halkın düşüncesi nedir?

Sonuç

Ceza hukukuna/hapis cezasına dayalı suç önleme etkisiz, çok pahalı ve gayri insani olduğundan, seçenek yaptırımlara, özellikle giderici adalete olanak sağlamak üzere fazlaca başvurulması akılcı bir siyaset olacaktır. Öte yandan, suç önlemenin ceza korkusundan ziyade cezalandırmanın ahlaki bilinç yaratması ve değerleri vurgulaması ile sağlanabileceği unutulmamalı;¹¹ ceza hukuku normları ve yansıttığı değerlerin kişilerce içselleştirilmesine odaklanılmalıdır. Bu amaçla, ceza siyasetinde rasyonel bir uygulamaya kavuşmak için hukuk/sosyoloji/sosyal hizmet fakülteleri ile Adalet Akademisi programlarında kriminoloji dersine ağırlık verilmelidir.

¹¹ Bk. M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ank. 2005.